

pel og afsky pålægge Chr. Andersen en straf på vand og brød en 8 eller 14 dage«.

En måned efter, 15. september 1770, netop den dato, Bernstorff styrtedes, svarer Generallandvæsenskolegiet og beordrer Teilman til at tilbagelevere Skriverengen, mens huset er Teilmans.

Selv om det nu med hensyn til ejendommene blev, som Teilman selv havde anvist det i sit svar, følte han sig ikke tilfreds med afgørelsen. Det, der havde såret ham mest, var der intet hensyn taget til. En måned senere afkræver han da kollegiet et svar om straffen over Chr. Andersen. Kollegiet henviser ham til lands lov og ret.

30. november henvender Teilman sig imidlertid til kongen og beder ham diktere bonden straf. Han var måske ikke helt klar over, at det i virkeligheden var den sindssyge konges »forelæser«, Joh. Fried. Struensee, der var magthaveren. Allerede 4. september havde denne åbnet rækken af de »Struenseeske kabinetsordrer« med den tit omtalte, hvorefter der skulle indføres uindskrænket trykkefrihed. Svaret til Teilman, udfærdiget 19. december, blev da også: »Herved er intet at gøre«.

H. K. Kristensen.

(Nørholm Stamhus. Domme og retssager VIII 9).

DA PRÆSTERNE SKULLE KØBE PRÆSTEGÅRDENES BYGNINGER

Med enevælden tiltog kongen sig al regeringsmagt. Vedrørende de kirkelige sager kom det i kongeloven til at hedde: »Skal og kongen ene have højeste magt over al clerisiet fra den højeste til den laveste at beskikke og anordne al kirke- og gudstjeneste . . . og

i al almindelighed korteligen at sige, skal kongen ene have magt at bruge alle regalier og jura majestatis, hvad navn de og have kunne«. Og i gejstlighedens privilegier af 24. juni 1661 ses det, at gejstligheden har direkte med kongen at gøre gennem biskopperne uden om lensmændene; der tilstræbtes uafhængighed af den civile administration og rettergang, men hvad der var stiftet til kristeligt eller borgerligt formål skulle bestå og holdes i hævd.

Ja, »loven er ærlig, men holden besværlig« — især når statskassen fattes penge. Det gik snart ud over domkapitler og præbender, som udviklingen jo også i høj grad gjorde overflødige. Det fik en af tidens digtere til at skrive:

»Det, som til alterbord og bibel fordem lå,
til sadel og pistol, til rytterhest må gå«.

Et andet næsten tyvagtigt påfund forekom som et afsnit i selve gejstlighedens privilegier. Det var en bestemmelse om, at præsterne skulle købe deres præstegårdes bygninger — hvad sikkert ingen præst fandt var et privilegium!

Til gengæld skulle en præsts efterfølger betale arvingerne bygningerne og det, der var bekostet på deres forbedringer. De måtte dog ikke vurderes til over 500 sdl. Der står ikke noget om, hvem præsterne i første omgang skulle købe af! Man skulle tro, det var af sognepræsteembedet. Men det blev ikke tilfældet. Næste år blev det gennem et kgl. brev åbenbaret, at pengene havde kongen bestemt skulle gå til Børnehuset (den københavnske fattig- og arbejdsanstalt). Både Kristian IV og Frederik III havde lånt penge af huset under krigene, så Frederik II nu skyldte det ca. 50.000 rdl. Nu ville kongen altså betale denne gæld — med præsternes penge! Der menes, det var ærkebiskop

Svane og hans famulus, der havde fundet på dette mærkelige privilegium, der blev begyndelsen til den indløsningssum, som i lang tid fulgte præsteembederne.

Det gik næppe så glat med at få befalingen efterlevet. 19. januar 1664 kom en ny forordning, der nedsatte vurderingssummen fra 500 sdl. til 100 rdl. og bestemte, at præster med velbyggede præstegårde skulle hjælpe præster, der boede i ringe bygninger. De præster, for hvem det faldt for tungt at betale straks, måtte udgive obligationer på beløbet og betale 6 rdl. i årlig rente, som ufejlbarlig skulle være betalt inden hver 11. juni til de fattiges direktører.

I *Malt herred* var forholdene imidlertid så fortvivlede for præsterne, at dette »nådige privilegium« må være kommet dem slemt på tværs. Sognene var under Carl Gustavkrigene udplyndrede, talrige gårde afbrændte og øde, og folkene næsten uddøde under frygtelige lidelser, påført af fjender, »venner« og den forfærdelige pest, der fulgte med polakkerne herind. Claus Sehested til Estrup skrev 1682, at ej alene Malt sogn da blev »ganske øde, men fast det hele herred næsten ruineret, hvorudaf endnu en stor del er øde«.

Fra *Malt* fortæller den daværende sognepræst, hr. *Jakob Simonsen Sejrup*, følgende om, hvordan det gik til: »Eftersom mig ikke aleneste i denne forgangne besværlige tid er bleven fratagen al min formue, men mig slet intet er blevet efterladt, mens præstegården desværre og er bleven en del afbrændt og det andet bortført til den store polske lejr, som et halvt år og noget derover stod på Skudstrup mark og her i sognet, dertilmed endogså ere alle mine sognefolk uden få mennesker slet uddøde, og stederne mestendel afbrændte, så mig ingen levnedsmiddel i ringeste måde er bleven mig efterladt«. Han fik bevilget 1 rdl. af hver kirke i Aars

og Vendelbo stifter til at genrejse sin præstegårds bygninger for.

Om *Vejen* sogn siger præsten, hr. *Gregers Gjødstrup*, 1664: »Omendskønt disse ringe sogne beliggende hos den store generelle polske lejr bleve med folk og andet ganske øde og endnu udi ynkelige måder forefindes, så jeg fattige mand kan ikke nyde den ottende del at ligne mod de forrige tider«.

Både han og hr. *Kresten i Bækbølling* samt hr. *Jakob i Maltbæk* var under krigen fordrevet fra hus og hjem og var flygtede til *Ribe*, hvortil elendige flygtninge fra vid omkreds strømmede til, stuvedes sammen i kirkernes omgange og i gaderne og døde i tusindvis.

Præsten i *Brørup*, hr. *Christen Laugesen Jerne*, døde under flugt og elendighed i *Gørklint* 1659. Efterfølgeren *Johan Jakobsen Distelberg* tilkendegav, »hvorledes hans præstegård er liggende på den alfare vej [i *Præstkær*], hvor krigsfolkene i den forleden fejdetid havde deres ganske fart ind og ud af landet, og derover gården meget ilde spoleret, såvelsom både kvæg og andet, som han skulle have at leve af, så og hans sogne ganske ruinerede, samt sognefolkene mestendelen deraf bortdøde«, hvorfor han fik tilladelse til at gå tiggergang hos de gejstlige i *Ålborg* og *Viborg* stifter, der ikke var blevet så grusomt udplyndrede.

I *Føvling* og *Holsted* var der ifølge tingbogen over 900 døde, så højst 100 har overlevet.

På baggrund af dette er det interessant at se, hvordan herredets præster er kommet om ved »købet« af bygningerne. De har selvsagt ikke kunnet betale kontant, men har benyttet sig af bestemmelsen om at kunne udstede obligationer. Imidlertid formåede de heller ikke at betale de 6 rdl. årlige rentepenge. Gennem 18 år betalte de ikke, så hver nu skyldte 108 rdl. rentepenge. Da tillod kongen *Børnehusets* direktører,

der klagede over mangel, at de måtte tage dom over præster, der ikke havde betalt. 17. juli 1682 stævnedes Mathias Pedersen, borger i Kolding, på Børnehusets vegne Malt herreds præster for retten for at få dem dømt til at betale deres gæld.

Så mødte først *hr. Laurids Pedersen**) til *Malt-Folding* og forklarede, at han først havde tiltrådt sognene søndag efter påske 1681 og hidtil »ingen rugsæd havde bekommet eller andet korn«, uden hvad han havde købt for rede penge, og han havde intet nydt, »hvor ringe det og være kan«, uden betaling, og han skulle nu betale »efter registrerings formelding over præstegården (d.v.s. købesummen, indløsningssummen), uanset der findes adskillig brøstfældighed, som både skulle og kunne repareres, regner derfor underdanigst, [at det] af de velædle doctores i god consideration optages i henseende til adskillig afgift, som mig kunne pålignes efter begge mine formænd, sal. hr. Jakob Seerup, som afstod sit kald til sal. Peder Nielsen Leierskou,**) som af den ulykkelige tilfald formedelst drab blev svoret fra sin fred, og hvis som fandtes i boet efter sal. Peder Nielsens aftrædelse blev en del anvendt på processen, en del udlagt efter registrerings videre indhold, så at dersom jeg fattig mand herefter enten til Kongelig Mayestæt, som snart ske kan, nådigste påbudne udgifter svare skulle, eller og jeg til mig og min hustrus og børns nødtørftig ophold erlange kunde, frygter jeg, at for begge sognes ringheds skyld, bestående begge af 15 decimanter [tiendeydere], ikke dertil fuldkommelig kan svares«.

Dommen kom så for hans vedkommende til at lyde

*) Laurids Pedersen Ribe, tidligere skibspræst, død 1688.

***) Hr. Peder blev afsat 1680, fordi han ved vådeskud 24. maj 1680 havde dræbt Mette Jensdatter.

på, at da hr. Leierskou intet havde efterladt sig, skulle hr. Laurids kun betale renter for den tid, han havde været ansat. Børnehuset mistede altså renterne for de første 12-13 år.

Den næste der kom i retten var hr. *Bent Olufsen Grøn**) til *Føvling* og *Holsted*. Han svarede, at da han 1668 blev kaldet, fandtes kun en ringe bygning, et gammelt forfaldent salshus både på tømmer og tag, uden vinduer, døre, skillerum o. a., så ingen kunne opholde sig i huset uden stor udgift og bekostning, og der fandtes hverken »stik eller stage« af de andre huse, en del deraf var brændt ved torden og lynild, og en del nedbrudt og ødelagt af brandenborgerne (alliere, se foran). Der fandtes ikke den allerringeste sæd til præstegården, men den ganske mark lå udi lyng og var fordærvet. »Siden jeg kom til stedet, da haver jeg forbedret gården med to nye huse og salshuset tilbørligen repareret og bragt sæden på fode«. Rigtigheden heraf lod han stadfæste af 12 mænd fra hans menigheder.

Dommen udsagde da, at det var bevist, at hans præstegård, Bækbølling præstegård, var afbrændt af lyn, da han tiltrådte embedet, undtagen salshuset, som var ganske brøstfældigt, og jorden lå i hede og grøn jord, eftersom den forrige præst siden ildebranden ikke havde beboet præstegården eller formået at opbygge den. Derfor dømtes hr. Bent Grøn kun til at betale renter af beløbet for det forfaldne salshus. — Alligevel fandt han sig uretfærdigt behandlet. I 1690 skrev han: »Af Bækbølling præstegård gives årlig rentepenge efter loven, endog jeg selv i min armod har opbygget gården, . . . dens køb og værdi ved jeg ikke

*) Grøn blev kaldet hertil 1. juli 1668, nedlagde embedet 1695 og døde 1707, en svigersøn fik embedet.

af, efterdi den var øde, da jeg anno 1668 kom her til kaldet, thi enhver kan vel tænke, hvorledes præstegården kunne være, da der ikke udi 7 eller 8 år har været folk på stedet, før jeg kom til«.

Hr. *Morten Pedersen Lime**) kaldes i tingbogen »Evanglii tjener til *Lindknud* kirke«, skønt han også betjente *Brørup*. Han havde kun indtægterne af *Lindknud* sogn, da hans formand beholdt, hvad *Brørup* afkastede. Han berettede, at da han 1677 overtog præstegården i *Præstkær*, var den helt brøstfældig, så han måtte bygge to huse af ny og reparere en del på salshuset. Det ville han bevise med tingsvidner, »om fornøden gøres«. Den gamle præst havde endnu en del kvitteringer, men han var ikke mødt med dem. Endelig klagede hr. *Lime* over, at han kun havde et ringe og lille annekssoign at opholde sig og sine med.

Hr. *Anders Stefensen (Brandt)* til *Vejen* og *Lærborg***) fremlagde to dokumenter, nemlig et udtog af *Malt* herreds tingbog 20. juni 1663 og et bevis på *Vejen* præstegårds brøstfældighed 29. oktober 1676, og han »beklagede sig over sit kalds store ringhed. . . . Hans hovedsogn består ikkun udaf 8 bøndergårde samt *Skodborghus* og en mølle. Annekssoignet, som er langt ringere, befindes en hel by ganske øde, foruden adskillige øde gårde der i sognet, *Hundsbek*, en herregård, ganske øde, så kaldet besværligen kan føde og underholde en præst med hustru og børn, hvorfor sal. højloflig ihukommelse kong *Kristian* af nåde årligen haver bevilget præsten at må annamme på *Riberhus* 2 *Riber* ørte rug, formoder derfor, dommeren som en retfærdig mand lader mig nyde efter cessions brev en

*) Se fra *Ribe Amt* 1968, 133.

**) Søn af borgmester *Stefan Nielsen*, *Varde*, kaldet 3/8 1676, død 1699. Ivrig alkymist.

Da præsterne skulle købe præstegårdenes bygninger

retfærdig dom, at jeg formedelst præstegårdens brøstfældighed og kaldets ringhed måtte nyde nogen hjælp efter cessions brevs videre formelding«.

Hr. Anders fik dog ikke sine forventninger opfyldt. Både han og hr. Morten Lime blev dømt til at betale alle renter.

Af Vejen præstegård blev hele købesummen indbetalt til Børnehuset 1721 af hr. Anders' efterfølgers, Jakob Bendtsens dødsbo.

De Malt herreds præster har haft grund til i endnu højere grad end de fleste andre præster af føle det uretfærdige i den særbeskatning, som købet af præstegårdsbygningerne var. *H. K. Kristensen.*

Kilder: Malt herreds tingbog 1682, 17/6. P. Severinsen: Folkekirkens Ejendoms-Historie. O. Nielsen: Malt Herred. Vibergs præstehist. Aksel Lassen: 1659, da landet blev øde.

EN LIREMANDS ENDELIGT

Torsdag den 19. oktober 1682 fik *Bobøl* i *Føvling sogn* besøg af en liremand med familie.

Han havde en lire med sig, et musikinstrument, der nu er gået af brug og erstattet af lirekassen.

Liren, »bondeliren«, som den sluttelig blev kaldt, var i gammel tid et meget udbredt strygeinstrument. Ligesom violinen havde den et resonanslegeme med to lydholder, over legemet var der spændt strenge. På en eller to af disse spilledes melodien. Man greb ikke på dem med fingrene som på violinen; i stedet for trykkede man på tangenter, der så forkortede strengene. Andre strenge lå frit og gav uforandret samme tone. Man brugte heller ikke violinbue; man strøg på strengene med et harpikset hjul, der stod i forbindelse med et håndsving, som man drejede rundt med højre hånd,